

POUČENIE O PRÍSTUPE K RIEŠENIU TEORETICKÝCH PROBLÉMOV SOCIALIZMU

Názov recenzovanej knihy *Problémy a perspektívy socializmu*¹ je výstižný aj pre hlavné zameranie, zmysel a cieľ významnej vedeckovýskumnej, pedagogickej a verejno-politickej práce nášho popredného marxistického filozofa a sociológa akademika Andreja Siráckeho. Už takmer pred päťdesiatimi rokmi, ako spoluzakladateľ DAVu, zasvätil svoju prácu a život boju za socializmus a za rozvoj marxistickoleninského myslenia. Socializmus a jeho rozvoj sa mu nestal iba predmetom teoretického skúmania a etického nadchýnania, ale hlavným zmyslom a cieľom jeho celej činnosti. Preto naň nikdy neuplatňoval iba vonkajší pohľad teoretika-filozofa, ale vnútorný pohľad revolucionára a bojovníka za jeho praktické uskutočnenie. Nestál stranou, ani nad, ale vždy vnútri praktického socialistického hnutia. Svoju vedeckovýskumnú prácu filozofa a sociológa dialekticky spájal s jeho praktickými záujmami, potrebami a cieľmi. Aj preto sa v takej významnej miere pričínal o propagovanie, tvorivé aplikovanie i revolučné rozvinutie marxistickoleninskej filozofie a sociológie na Slovensku. Mohutný rozmach týchto vied, najmä po druhej svetovej vojne, je neodmysliteľný od mena a práce A. Siráckeho. Všetky jeho vedeckovýskumné knižné publikácie popri teoreticko-vedeckej náročnosti, presnejšie povedané práve pre ňu, sú zároveň dielami ideologicko-politickej angažovanými, ktoré cieľavedome slúžia boju za rozvoj marxistickoleninskej ideológie a praxe budovania socializmu. Preto hlboko zasiahli do povedomia slovenskej pokrokovej inteligencie i širokých mas pra-

cujúceho ľudu a podnietili aj ďalších nasledovníkov.

Recenzovaná knižka A. Siráckeho nie je monotematické dielo, ale súbor vedeckých statí a publicistických článkov a úvah, ktoré autor napísal v rokoch 1963—1971. Pozornosť sa v nej sústreďuje na najaktuálnejšie problémy teórie a praxe budovania socializmu v našej vlasti, ako sa prejavovali predovšetkým v nedávnom krízovom období jej vývinu. Svojím charakterom, teoretickou fundovanosťou a ideologicko-poznávacou funkčnosťou získavajú však mnohé metodologické postupy, teoretické názory a závery A. Siráckeho všeobecnú platnosť.

V knihe prevažujú state a články napísané r. 1970—71, teda v čase prekonávania krízového stavu a konsolidácie našej spoločnosti, v období hľadania východísk z politicko-ideového chaosu, v období hľadania istôt a základov pre optimistickú perspektívu vývinu marxistickoleninskej teórie a socialistickej praxe u nás, čiže vtedy, keď sa veľmi pociťovala potreba dôslednej marxistickoleninskej interpretácie nahromadených problémov a otázok dňa. Možno plným právom povedať, že akademik Sirácky svojimi jednoznačne zameranými úvahami a názormi, vyslovenými v pravý čas a veľmi adresne, značne vyplnil túto potrebu. Jeho slovám nechýbal ani rozum, ani odvaha. Bol to hlas nielen teoretika-vedca, ale aj statočného občana a socialistického revolucionára s vypestovaným pocitom povinnosti a zodpovednosti za osud a vývin marxistickoleninskej teórie a socialistickej praxe. Teoreticky hlb-

¹ SIRÁCKY, A: *Problémy a perspektívy socializmu*, Pravda, Bratislava 1972, s. 291.

ko fundované a bohatými, praktickými životnými skúsenosťami doplnené analýzy, postupy, názory a závery akademika Siráckeho sa stali nielen zdrojom teoreticko-metodologického poučenia, ale aj eticko-morálnej vzpruhy a praktickej životnej orientácie v tejto zložitej etape nášho spoločenského vývinu. Povedal otvorene všeličo kritického i sebakritického v záujme pravdy aj na konto chýb a nedostatkov filozofickej a sociologickej aktivity a tvorby v období krízového vývinu našej spoločnosti. To hlavné, o čo mu však išlo a ide, bolo nájsť východisko z vtedajšej zložitej, neprehľadnej a niekedy aj umele komplikovanej situácie, ako aj reálny základ pre pozitívnu, konštruktívnu prácu v oblasti filozofie, sociológie a vedeckej tvorby vôbec. Preto jeho state, články a úvahy majú spoločného menovateľa v tom, že sa nepohybujú na abstraktné rovine samoučelnosti a ideovej neangážovanosti, ale sú vysoko angážované, aktuálne, zamerané na páľčivé, živé, praktické problémy dňa. Autor v nich vyslovuje nielen suché slovo akademického teoretika, ale aj citlivé slovo angážovaného revolucionára-komunistu, ktorý berie na seba bremeno povinnosti a zodpovednosti za ďalší osud teórie a praxe socializmu u nás. V tom je najväčšia sila jeho úvah a názorov. Z hľadiska týchto silných stránok a zdroja poučení treba k tejto knihe aj pristupovať a povzniesť sa nad niektoré slabšie stránky. Nedostatky knihy vyplývajú jednak z nevyhnutnej „poplatnosti dobe“, jednak z charakteru knihy ako súboru rôznych článkov. Vyskytujú sa tu isté opakovania a znaky neakademického štýlu, čo vyplýva v neposlednom rade z toho, že autor nastoľoval neraz aj formu publicistických článkov živé problémy a praktické otázky dňa v ostrom ideologickom zápase, keď nebolo možné uplatňovať historický odstup a vyčkávať na komplexné vedecké preskúmanie a zovšeobecnenie. Preto niekde autor problémy viac nastolil, ako vyriešil, niekde chýba záverom hlbšie zdôvodnenie, inde použil formulácie a zvraty, ktoré si vy-

žadujú hlbšie vysvetlenie, teoreticko-akademické spresnenie a pod. To všetko sú však skutočne bezvýznamné momenty v celkovom pozitívnom tóne tejto knihy. Z jej silných stránok by som chcel poukázať na niektoré najzásadnejšie a najvýznamnejšie myšlienky.

Vo všetkých recenzovaných statiach a úvahách akademika Siráckeho sa vinie myšlienka, že marxisticko-leninská filozofiu a myslenie vôbec nemožno tvorivo rozvíjať na základe „modernizujúcich“, „oživujúcich injekcií“, „intelektualizácie“, „humanizácie“, „demokratizácie“ a pod., naplnených z rôznych vonkajších marxologických, revizionistických a iných nemarkxistických zdrojov, ale predovšetkým na základe jej dialektického spojenia s praxou budovania socializmu, organizovanou a riadenou politikou KSC, vychádzajúc pritom z tvorivého používania a revolučného rozvíjania ideového dedičstva klasikov marxizmu-leninizmu. Len ak sa marxisticko-leninská filozofia a myslenie vôbec stane špecifickou teoreticko-filozofickou reflexiou potrieb, záujmov a cieľov humanizačno-emancipačnej praxe budovania socializmu a cielavedomým nástrojom politiky KSC pri tejto praxi, nájde marxisticko-leninská filozofia a filozofia základ a hybnú silu skutočne tvorivého rozvoja a realizačné prostriedky a sily na uskutočnenie vlastných humánnych ideálov a cieľov. Teda nie hra na neprincipiálne dialógy s módnymi nemarkxistickými filozofickými prúdmi alebo „západoeurópskym marxizmom“ a ich eklekticko-mechanické vnášanie do marxistickej filozofie formou nedialektickej integrácie a pod., ale iba *organické dialektické spojenie marxistickej filozofie a teórie s praxou budovania socializmu a politikou KSC na základe pozitívneho využitia myšlienkového a metodologického odkazu klasikov marxizmu-leninizmu môže vytvoriť základ na prekonanie krízy a stagnácie*, do ktorej sa naša filozofická a sociologická aktivita v krízovom období dostala a s pozostatkami ktorej dosiaľ zápasí. V takomto charakte-

marxisticko-leninskej filozofie je zdroj organického spojenia vedeckej objektívnosti s proletárskou straníckosťou, ideológie s vedou, historického záujmu robotníckej triedy a jej pravdy so všeludským humánnym záujmom a všeludskou pravdou. V angažovanom spojení filozofov a inteligencie vôbec s praxou budovania socializmu a s politikou KSCĽ vidí akademik Sirácky na jednej strane zdroj najväčšej istoty, optimizmu a presvedčenia, že ich tvorba a výsledky práce majú pevný základ, pozitívny stimulačný zdroj a možnosť humánne sa uplatniť. Na druhej strane tu nájdú filozofi a inteligencia prostriedok ochrany pred bezvýhodiskovou situáciou, pred pocitmi pesimizmu a zablúdením do vôd akademickej samoúčelnosti a izolovanosti od skutočného života a praxe. Nikde inde nemôžu nájsť takú trvalú istotu a kompas aj v búrlivom vlnobití dnešných čias. Taký je — stručne povedané — záver akademika Siráckeho, pokiaľ ide o určenie podstaty diagnózy a terapie marxisticko-leninskej filozofie v súčasnom období. Preto aj jeho vlastné úvahy — vyjadriac sa jeho vlastnými slovami — „nepohybujú sa na abstraktnej rovine samoúčelnosti a ideovej neangažovanosti, ale rozbor našej súčasnosti a budúcnosti sa v nich robí z hľadiska úzkej spätosti s politikou komunistickej strany, s jej ťažkými bojmi a úlohami, ktoré musela riešiť v dejinách nášho štátu a našich národov za posledných päťdesiat rokov“ (s. 6). Chápanie vedeckej filozofie a vedy vôbec v úzkej spojitosti s vedeckou politikou KSCĽ nachádzame vo všetkých úvahách autora. V zhode s odkazom Lenina chápe „spoločenskú teóriu ako revolučný návod pre akciu, pre politický a ideologický zápas po realizáciu teoretických spoločenských cieľov“ (s. 43). Keď akademik Sirácky vyzdvihuje potrebu organického spojenia filozofie a vedy s praxou budovania socializmu a s politikou KSCĽ, nerobí to redukcionisticko-inštrumentalisticky, ale skutočne dialekticky. Svedčí o tom aj jeho myšlienka, že „filozofia sa

má vyvíjať z vlastných zdrojov, z potrieb prehlbujúceho a diferencujúceho sa myslenia, ale nemenej dôležité je, aby to, aby filozofické myslenie vychádzalo z potrieb a cieľov socialistickej spoločnosti a aby aj to »najabstraktnejšie« poznávanie zapadalo do kontextu socialistickeho vývoja. V tomto možno vidieť jednu zo základných príčin, prečo niektoré naše filozoficko-sociologické práce (nehovoriac o ideologickej publicistike) na viacerých rovinách prekračovali marxistické »normy« a v snahe po originalite a možno aj pri úprimnom úsilí tvorivo rozvíjať marxizmus-leninizmus zaplávali do »neutrálnych« vôd objektívizmu a do mútnych vôd oportunistu a revizionizmu“ (s. 128).

Dialektickým, konkrétne historickým a triedne straníckym postupom sú preniknuté úvahy vo všetkých štyroch častiach knihy. Už v prvej časti práce to umožnilo autorovi správne pochopiť Leninov prínos do marxistickej teórie a socialistickej praxe. Lenin sa nielen opierať, ale aj dopĺňoval a rozvíjal diela Marxa a Engelsa. V Leninovom ideovom odkaze našiel A. Sirácky kľúč na pochopenie a rozvinutie všeličoho z toho, čo marxológovia-revizionisti z diel Marxa a Engelsa nepochopili, alebo nechceli pochopiť. V tomto smere sa riadil Marxovou metodologickou poučkou, že anatómia človeka je kľúčom k anatómii opice, a nie naopak. Táto metóda umožnila A. Siráckemu vysvetliť aj to, prečo Lenin mohol na základe dôkladného poznania ducha celého filozoficko-teoretického systému Marxa a Engelsa, najmä ich zreých prác, lepšie pochopiť aj ducha a zmysel napr. ekonomicko-filozofických rukopisov, hoci ich nepoznal ako tí marxológovia, ktorí ich skúmali izolovane od celého systému a zostali preto v ich zajatí. Klasikov marxizmu-leninizmu a ich jednotlivé diela a myšlienky poníma A. Sirácky nie staticky, ale historicky, nie metafyzicky, ale dialekticky, nie izolovane, ale v ich systémovej dialektickej nadväznosti, súvislosti, podmienenosti a dopĺňovaní. Tento prístup, na rozdiel napr. od mar-

xológov, nedovolil mu stavať jedného klasika proti druhému, starého Marxa proti mladému Marxovi, jedno dielo alebo myšlienku proti inej a pod. Naopak, umožňuje mu pochopiť ich vzájomné doplňovanie a podmieňovanie. Preto sa o podstate a hodnote jednotlivých diel klasikov marxizmu-leninizmu nemusel A. Sirácky radiť s ich kritikmi a nepriateľmi, ale s nimi samými, a to predovšetkým koncepcne systémovou analýzou a adekvátnou interpretáciou ich diela. Preto napr. niektoré miesta z diel klasikov — ktoré po ich izolácii od celého systému marxizmu-leninizmu a po svojskej interpretácii slúžili marxológom a ich epigónom u nás pre ďalekosiahle závery o rozpore medzi klasikmi a ich dielami a pre závery o nematerialistickom charaktere dialektiky a nedialektickom charaktere materializmu a pod. — posudzuje A. Sirácky koncepcne systémovo a vo svetle Leninovho prínosu do revolučného rozvoja marxistickej filozofie a teórie vôbec. Potom to, čo niektorý z klasikov len naznačil, nachádza rozvinuté a hlbšie zdôvodnené u iného, čo chýba u jedného, druhý z klasikov doplnia a pod. Takýto postup nachádzame v úvahách autora o Leninovi i Engelsovi z príležitosti ich životných jubileí. Preto mohol u Lenina objaviť toľko zdrojov pre hlbšie pochopenie i revolučné rozvinutie učenia Marxa a Engelsa, toľko návodov na riešenie aktuálnych problémov marxisticko-leninskej teórie a socialistickej praxe aj u nás, ktoré marxológom a ich nasledovateľom u nás „unikali“. Otvorené a nové problémy, ktoré autor nenachádza u klasikov, mohol riešiť na základe takto poňatého ideového dedičstva klasikov vo svetle celého historicky sa vyvíjajúceho systému marxizmu-leninizmu. „Abecedu“ marxizmu-leninizmu, jej poznanie a dôsledné rešpektovanie zdôrazňuje neraz. A. Sirácky nie preto, aby zostal v jej zajatí, ale preto, aby ju mohol použiť ako štartovaciu plochu a kompas pri plavbe v oceáne nových zložitých problémov a otázok. Hlboké osvojenie a nekompromisné dodržiavanie základných princípov marxizmu-

leninizmu (napr. princíp triednosti a straníckosti, teória odrazu, princíp materialistickej dialektiky a dialektického materializmu, princíp spojenia marxistickej teórie s praxou výstavby socializmu a pod.) a hlboké odôvodnenie vlastného marxisticko-leninského stanoviska nie je prekážkou, ale nevyhnutnou podmienkou vyššieho filozofického rozletu v tvorivom myslení. Kritické vyrovnanie sa s rôznymi nedostatkami a deformáciami pri uplatňovaní a používaní týchto princípov v našej filozofickej teórii i v socialistickej praxi nie je u akademika Siráckeho dôvodom a formou ich oslabovania a spochybňovania, ale ich posilňovania. Preto nezablúdil ani do zvodných „neutrálnych vôd objektivizmu“, ani do „mútnych vôd revizionizmu“, ani nebol odkázaný hľadať „pomoc“ pri rozvíjaní marxisticko-leninskej teórie a pri výklade a interpretácii zložitých otázok našej súčasnosti na druhom ideologicko-filozofickom brehu. Naopak, pevné stanovisko marxizmu-leninizmu mu umožnilo začať skutočne kritický a principiálny dialóg s nemarxistickým stanoviskom a rozoznať v ňom podobnosť od principiálneho protirečenia, fragmentárny impulz a integračnú hodnotu od nehodnotného systému a pod. A. Siráckemu je zrejmé, že bez jasného a pevného vlastného stanoviska nemožno začať skutočný dialóg s cudzím stanoviskom. Namiesto dialógu môže sa vyvinúť iba hra na dialóg, namiesto kritickej koncepcno-systémovej analýzy cudzieho stanoviska iba jeho opis, javový nekritický obdiv, alebo zatračovanie.

Veľmi podnetné a inštruktívne sú aj autorove postupy, názory a závery v druhej časti práce, kde skúma vzťah marxisticko-leninského myslenia a politiky KSČ z hľadiska historického i logického. Veľa cenného a podnetného teoreticko-metodologického materiálu tu môže nájsť aj historik marxisticko-leninského myslenia na Slovensku, hoci A. Siráckemu nešlo predovšetkým o historický, ale viac o teoreticko-logický pohľad na túto problema-

tiku, opierajúci sa aj o vlastné osobné skúsenosti z boja za rozvoj marxisticko-leninského myslenia na Slovensku. Fundované závery autora tu jednoznačne podporujú tézu, že ak chce byť filozofia životaschopnou, humánnou a praxi potrebnou filozofiou, musí sa ustavične napájať z prameňov politiky a praxe komunistickej strany, opierajúc sa pritom aj o pozitívne filozofické tradície a vlastnú špecifickú silu. Na druhej strane ak má byť politika KŠČ skutočne vedecky fundovaná a účinná, musí byť filozoficky a vedecky neustále oplodňovaná. Nepochitická a nepraktická filozofia a teória má za následok neteoretickú a nefilozofickú politickú prax. Nepraktická filozofia a teória ľahko zablúdila do kalných vôd akademickej samoúčelnosti objektivizmu a praktickej sterilnosti. Neteoretická a nefilozofická politická prax zasa do nástrah praktického utilitarizmu, živelnosti a anarchizmu.

Vela poučení a podnetov získa čitateľ aj v tretej a štvrtej časti práce, kde autor analyzuje aktuálne problémy vzťahu strany robotníckej triedy a inteligencie a rôzne deformácie tohto vzťahu, najmä v nedávnom krízovom období u nás. Autor z dôsledných marxisticko-leninských pozícií kritizuje rôzne „elitárske teórie“ a „mýty“ o „intelektuálnej revolúcii“, s ktorými aj u nás vystúpil napr. E. Löbl a pod. Kritizujúc pritom rôzne pravicovo-opurtunistické a revizionistické prejavy, nezabúda ani na kritiku ľavého oportunistu, sektárstva a dogmatizmu. Akademik A. Sirácky odhalil ilúzie o „nezávislom intelektuálovi“, ktorý si namýšľa, že možno žiť v spoločnosti a byť od nej v jej celku i od jej jednotlivých tried, sociálnych štruktúr, záujmov a protirečení nezávislý, že je možné na spoločnosť ideovo vplyvať a byť ňou neovplyvnený. Takýto „nezávislý intelektuál“ môže byť iba subjektom ilúzií a utópií, ale nie pravdivého vedeckého poznania spoločnosti a človeka. V praxi sa jeho iluzórna nezávislosť mení neraz na silnú závislosť dokonca od najreakčnejších spoločenských tried, skupín a ich záujmov.

Takýto „nezávislý intelektuál“ potom namiesto skutočného problému a otázky, od koho a od čoho v danej konkrétnej-historickej situácii závisí, stavia pseudoprotblém o „nezávislosti“ intelektuála, ktorému po márnom boji nakoniec sám podlieha.

Vedecká politika komunistickej strany, ako výraz a prostriedok uskutočňovania historického záujmu a humanizačno-emanipačného poslania robotníckej triedy nemôže existovať bez rozvoja a pomoci zo strany vedy a veda sa nemôže dokonale rozvíjať a plniť svoje humánne poslanie bez spätosti s vedeckou politikou komunistickej strany. Vedeck, najmä zo spoločensko-vednej oblasti, ani pri riešení „najimantnejších“ a najabstraktnejších vedeckých problémov nesmie zabudnúť na povinnosť byť aj formovateľom vedecko-humánnej ideológie robotníckej triedy, ktorú si nemôže táto trieda sama vytvárať, a cieľavedome pomáhať pri realizácii jej historického poslania v procese socialistickej výstavby. V tom je najvyšší a najhumánnejší cieľ práce socialistickej inteligencie, ako aj základ jej istoty a spoločensko-praktickej prospešnosti. Také sú závery A. Siráckeho zo skúmania vzťahu strany, robotníckej triedy a inteligencie.

Kniha A. Siráckeho prekytuje množstvom ďalších problémov a hodnotných myšlienok, kritických i sebakritických analýz, originálnych postupov, presvedčivých polemík a významných záverov. Na tomto mieste nemôžeme všetky spomenúť a primerane odôvodniť. Vnímavý čitateľ v nich nájde nielen zdroj hodnotných, teoreticko-metodologických a ideologicko-praktických poučení, ale aj významný stimulačný zdroj pre domýšľanie a praktické riešenie nadhodnených problémov v záujme rozvoja marxisticko-leninskej teórie a socialistickej praxe. Parafrázujúc slová známeho slovenského klasika, možno povedať, že slovo A. Siráckeho je naozaj súčasť slova ľuďom súcim na slovo. Preto aj táto recenzia má viac charakter úvahy a zamyslenia sa nad týmto slovom, ako charakter bežnej recenzie.

Rudolf Šima